

A kötetben az elméleti megfontolások, megközelítések mellett és ezek kiegészítéseként a Bibliával való személyes találkozás lehetőségeiről is olvashatunk. Kulcsár Apollónia Noémi a bibliodráma módszeréről, kialakulásáról és gyakorlati hasznáról ír. Szövegéből megtudhatjuk, hogy a bibliodráma alkalom központjában egy bibliai történet áll, melyet a csoport tagjai újrajátszanak, integrálva a drámai helyzetbe saját életük tapasztalatait. Ez nagymértékben elősegíti a személyiség fejlődését, ugyanakkor az egyik legalkalmasabb és legidőszerűbb módja a Biblia üzenetének valódi megértésére, átélésére. Szentpéteri Márton *Hétköznapiak és csodák?* című tanulmányában laikusként arra kíváncsi, hogy milyen, amikor „nem valóság megfontolások vezérelnék bennünket a [bibliai] szöveg értelmezésekre”. A Bibliára regényként tekint, és így vizsgálja többek közt Eco, Camus, Llosa, Kundera és Karen Armstrong megközelítéseit

alapul véve a regény helyét, funkcióját, létmódját hétköznapijainkban.

Hogyha a fentiek után mégis megkérdeznék valaki, akárcsak Orbán Gyöngyi és Kocziszky Éva, hogy „mennyire segítenek bennünket a válaszadásban, segítenek-e egyáltalán a reformáció tanai? Eleven-e még világunkban, vagy már elhalóban a reformáció szellemiségének ereje? Nyerhető-e szavakban, hitvallásban kifejezhető tudás a hitről, megosztható-e egyáltalán a hit tapasztalata?” és hogy mit érdemes mindebből egy (hívó) értelmiséginek meghallania, bátran biztatjuk a kérdezőt *A reformáció aktualitásai* című kötet elmélyült végig- és újraolvasására.

Mert ahogyan Visky S. Béla fogalmaz, a kötetben szereplő tanulmányok „provokálnak megüledettnek hitt vélekedéseink újragondolására”, abban a reményben, hogy „ismét megtudunk valamit – önmagunkról”.

Lázár Annamária

Közös dolgainkról

Demeter M. Attila: Korunk politikai filozófiája.

Pro Philosophia Kiadó – Egyetemi Műhely Kiadó, Kolozsvár, 2018, 357 old.

Rögtön az elején illő elfogultságomat bejelentem: egyfelől, mert a méltatott könyvet felelős kiadóként gondozván, meglehet, ha akarnék, sem tudnék kellően távolságtartó lenni, másfelől, nem is akarok, mert Demeter Attilának a Pro Philosophia Kiadó gondozásában napvilágot látott kötetei közül egyértelműen ez a munkája az, amelynek megjelentetéséhez kimondottan ragaszkodtunk. Meggyőződésem, hogy egy kiadót elsősorban ilyen könyvekért érdemes létrehozni és működtetni. Éppen ezért új formátum és igényesebb kiállítás mellett döntöttünk, egyébként annak reményében is, hogy ezt a kötetet további, hasonló színvonalú kötetek követik mind a szerző, mind pedig más szerzők tollából.

Szerkezetét tekintve a kötet egy, a szerzői szándékot tisztázó *Előszót* és további nyolc fejezetet tartalmaz, amelyet egy igen részletes szakirodalmi jegyzék és egy kimondottan hasznos névmutató egészít ki. Egy ismertető, kereteit tekintve, alkalmatlan arra, hogy a kezünkben tartott munkát a maga gondolatgazdag összetettségében részletesen bemutassa, így csak arra teszek kísérletet, hogy a munka főbb gondolati struktúráját kitapintsam, és fejezetenként azokat a problémákat emeljem ki, amelyek engem foglalkoztattak.

Könyvismertetőnk tárgyát tekintve a *tolle et lege* talán túlzó felütésként hathat, de végső soron nem az, több okból sem.

Egyrészt azért, mert noha Demeter korábbi kőtetitől eltérően, ez talán kevésbé „beszélgetős” könyv, kevésbé jellemzi az a fajta szókratikus attitűd – egyfajta Janus-arcúság, amely egyfelől az igazság kutatásának alázatos komolyságában, ha úgy tetszik, felelősségteljeségben, másfelől csipkelődő (ön)ironikuságában, azaz szigorú kritikai hozzáállásában érhető tetten –, amellyel a szerző korábbi írásaiban gyakran találkozhattunk, azért ez egy „kérdező/vitázó” könyv, s mint ilyen, kimondottan arra ösztönöz, hogy mérlegeljünk, állást foglaljunk, érveket és ellenérveket keressünk.

Másrészt, miközben felkészülten kérdez, vitára ösztönöz, közös gondolkodásra hív, aközben egy kimunkált bölcsesség foglatát nyújtja, egy sokrétű, tartalmas és összegző művet, amely a legigényesebben igyekszik beváltani azt, amit a címe is ígér, részleteiben és összefüggéseiben is feltárni azokat a lényegi kérdéseket, amelyek kirajzolják korunk politikai filozófiájának sarokpontjait.

Ennek a politikai filozófiának, noha számos kérdése időben korábbi gondolatmenetekre megy vissza, mai mindennapi politikai tapasztalatunkat érintő kérdéskötegei a modern polgári forradalmak politikai tapasztalatának az alapján fogalmazódtak meg. S noha ez a politikai tapasztalat, miközben mondhatni törvényszerűen rányomja bélyegét minden további fejleményre, aközben egyáltalán nem magától értetődő. Demeter könyve egyszerre kérdez rá a politikai és társadalmi fejlődésnek erre a bizonyos értelemben kényszerű belső logikájára és az alapjánál álló, konkrét történelmi események esetlegességére. A modern polgári forradalmak s különösen a francia forradalom a polgár jogaival együtt az általában vett ember természetes jogait is deklarálja, ám ezekért a jogokért, mint tudjuk, ha egyáltalán kezeskedik valaki, akkor egy konkrét intézményes rend kezeskedik. A politikai közösségeink akkor kialakult és máig stabilnak bizonyuló intézményes formája a nemzetállam. A szuverenitást magának vindikáló és a „mi, a nép...” szintagmával megszólaló politikai közösség mind a mai napig egy-egy konkrét, már önnön függetlenségének kikiáltása pillanatában is sajátos karakterrel és politikai

kultúrával bíró nemzet, azaz a szuverenitás alánya. Az egyetlen olyan politikai entitás, amelynek tagjai osztoznak valami közösön, akiknek egyáltalán lehetnek és vannak közös dolgai.

Demeter, miközben a gondolkodás absztrakciós szintjén nyilvánvalóan felülemelkedik ezeken a konkrét res publicákon, és általánosan és átfogóan ad számot ezekről a közös dolgokról, vagyis a legtágabb értelemben és általában vett *res publicáról*, aközben igyekszik egy magasabb reflexiós szinten megfogalmazni korunk köznapi politikai tudatát. Mindeközben arra is reflektál, hogy mi jellemzi a politikai gondolkodás filozófiai aspektusát, mi a politikai filozófia diszciplináris státusza (15–45.).

Az általában vett filozófiához hasonlóan a politikai filozófia is a tudás objektivitásának ugyanarra a mértékére törekszik-e, s ha igen, akkor helyesen jár-e el ebben a törekvésében? Akik igennel választanak erre, azok is egyetértenek abban, hogy a politikai gondolkodók is szükségképpen elfogultak, amikor igazságos és igazságtalan, helyes és helytelen, jó és rossz kérdésében, illetve ezekkel összefüggésben az emberek közös céljai tekintetében állást foglalnak, nem tényítéleteket, hanem értékítéleteket fogalmaznak meg. Nagyon rövidre fogva, az igazság és a politika, a tudás és a vélemény kettőssége egyszerűsége a szükségyszerűség és a szabadság kettősségét is maga után vonja. Az emberek sokféleségének kizárólag a szabadság, a szabad véleményformálás és véleménynyilvánítás intézményes rendje felelhet meg, különös tekintettel arra, hogy ezek a vélemények a kívánatos területét, avagy a jövőbeni, tehát kontingens események szféráját célozzák.

A politikai filozófia tehát, ha a politikai szférájának a „természetéhez” igazodik, nem tűzhet ki ugyanolyan nagyratörő célokat, mint például a szükségyszerűség területét vizsgáló természetfilozófia. (Noha itt azért zárójelben megjegyezhetjük, hogy a természettudományos igazságaink alapjainál végső soron ugyancsak közös – meglehet szélesebb körben és egyöntetűbben osztott, mert kísérletileg is igazolt – hitek állnak.) Éppen ezért Demeter Arendt nyomán és szemben Strauss-szal, a politikai gondolkodásnak

egy arisztotelészi megközelítése mellett teszi le voksát. A politikai bölcsességre törekvés a *kiterjesztett gondolkodásmód* követelményében tárgyiasulhat, mely szerint politikai kérdésekben annál *érvényesebb* álláspontot fogalmazhatunk meg, minél több polgártársunk álláspontját tudjuk, úgymond elsajátítani, minél többek „bőrébe” tudunk a képzelőerő segítségével behelyezkedni, minél többek véleményét tudjuk (belső) vitáinkban „képviseelni”.

Ugyanakkor látnunk kell, hogy noha a politikai gondolkodó végső soron ugyanúgy csak egy lehetséges véleményt fogalmazhat meg, mint bárki más egy adott politikai közösségben, azért a képzelőerő és az észhasználat eredményeképpen önmagunkban „összszegzett” vélemények mégiscsak reprezentatívabbak és így kényszerítőbb erejűek lesznek, mint a szegényesebb képzelőerővel, kevesebb megfontoltsággal vagy éppen merevebb álláspontból megfogalmazott rivális vélemények. Más szóval a megfontolásra érdemes vélemények pluralitása igencsak véges: még ha nem is eredményezi ez a bizonyosságnak egy olyan fokát, mint a természettudományos igazság, az észhasználat okán bele van kódolva a kényszerítő jelleg.

Továbbá, ha a politikai terepuma a vélemények redukálhatatlan sokféleségének tapasztalatán alapszik, akkor a következő a kérdés, hogy rejt-e veszélyeket, és ha igen, milyen veszélyeket rejt magában az emberi sokféleségnek és a szabadságnak az ebben rejlő lehetséges burjánzása.

A szabadnak született s így természetes jogokkal rendelkező emberek problémáját járja körül *Az új utópia: az emberi jogok „doktrínája”* című fejezet (47–80.). A lendületes gondolatvezetést kíméletlen őszinteség, finom ironia, ugyanakkor derűs humor is jellemzi. Mihelyt a jogot leválasztjuk az azt szavatoló közösség intézményes rendjéről, s így megteremtjük annak lehetőségét, hogy a jog alanya egyszerűs mind a jog deklarálója is legyen, akkor szabad folyást engedünk a parttalan jogköveteléseknek is. A követelőző ember elszabadulásával rögtön elfordul a politikai szférától, és a lehető legváltozatosabb magánéleti érdekek elismerésének igényével áll elő. A jogszaporítás manapság egyre gyakrabban tetten érhető gyakorlata oda vezet, hogy a fokozatosan

deffenzívába szoruló közélet – egyre átláthatlanabb és egyre terheltebb adminisztrációval – egyszerűen próbál ennek megfelelni és ellenállni. Nem sok sikerrel, tehetnénk hozzá fanyar ironiával, ha mindeközben nem kellene aggodalommal eltöltsön minket a közélet reménytelen sorvadásának ténye.

A gyertyamártók köztársasága: a szegénység politikai perspektívája című harmadik fejezet (81–119.) a szükségszerűség és szabadság szférája közötti, az emberi jogok problémakörébe beleírt feszültséget vizsgálja. A modern kori forradalmakat követően az emancipáció programjai még némileg érthető módon hirdettek meg politika előtti célokat, például abból az érthető megfontolásból, hogy hiába próbáljuk biztosítani polgártársaink szabadságát, ha ők nem is kerülhetnek abba a helyzetbe, hogy élni tudjanak ezzel, példának okáért a szabad véleménycsere lehetőségével. Néhai kedves tanárnőnk, Szegő Katalin ezt úgy fogalmazta meg igen találóan, hogy: szabad gondolkodáshoz szabadidő kell.

A modern politikai gyakorlat, ha kerülni akarta a képmutatás vádját, kötelességének kellett, hogy érezze a politika, azaz a szabadság lehetőségének megteremtését, ez viszont óhatatlanul a szükségszerűség alól való felszabadítás programját írja bele a politika előtti egyenlőség politikájának lényegébe. Gyanítható, hogy a szükségszerűség alóli felszabadítás programja egyébként is egy végtelen és így eleve kudarcra ítélt program.

A negyedik és az ötödik fejezet – *A nacionalizmus keletkezése: a nemzeti szuverenitás eszméje* (121–168.), illetve *A demokrácia és a nemzeti öntőforma: a nemzetállam diadala* (169–212.) – járja körül az egyetemesnek és a partikulárisnak már említett feloldhatatlan feszültségét, amely a modern polgári forradalmak olvasztótégelyében egybeforrasztott demokráciát és a nemzetállamot jellemzi. A demokrácia, mint rendszer és a nemzet mint politikai forma történelmi összefonódása egyaránt magyarázható a képviselet elvéből (Mill) és a népszuverenitás eszméjéből (Lord Acton). Ez utóbbi végső soron az egyenlőség elsődlegesebb elvére megy vissza. A demokrácia és a nemzet az egyenlők közössége. Demeter, Pierre Manent

nyomán, felhívja a figyelmet arra, hogy a társadalmi cselekvés alanyai az egyének, az egyéni cselekvés végső intézményes kerete pedig az állam, köztük csak a nemzet közvetít. A francia forradalom zavaros tapasztalata elfedi azt a kézenfekvő ténytet, hogy a nemzetben az egyén lakozik, vagyis az individualizmus és nacionalizmus kölcsönösen feltételezik egymást. Közben viszont az individuuum elvont univerzalizmusa több ponton is feszültségben áll a nemzet nyilvánvaló partikularitásával.

A nemzetállam bizonyos értelemben meglepő stabilitásának rejtélyére Demeter egy másik megközelítést is körüljár. Charles Taylor és Benedict Anderson nyomán a modern nemzetet mint elképzelt közösséget, mint tudati konstrukciót, mint közös narratívát teszi vizsgálat tárgyává. Eszerint a modern identitáspolitikák nemzeti alapjainál az a tapasztalat húzódik meg, hogy a régi rend hierarchikus, közvetített és fragmentált társadalmi kötődéseit felváltotta a nemzethez való kötődés horizontális és közvetlen tapasztalata. A modern képzeletvilág új és egységes belső tapasztalata forrása az egyenlőségnek és individualizmusnak, ez viszont egyszerűen homogenizációval is jár, ebből pedig némileg paradox módon az következik, hogy a kulturális különbözőségeket nem viseljük könnyen, disszonánsoknak tartjuk azokat. A szerző a homogenitásra való törekvés nemzeti programjának gyökereit a francia forradalmi gyakorlatban, mondhatni annak eredeti jelentkezésekor elemzi, s ezzel a nemzetállam és nacionalizmus belső logikájának egy újszerű, sajátos értelmezési lehetőségét kínálja. *Az egyforma-ság eszménye a francia forradalomban* című és az azt követő alfejezetben (181–201.) kimutatja, hogy mennyire meghatározóan és széleskörűen nyilvánultak meg a politikai homogenizációra irányuló törekvések például a helyi dialektusokat felszámoló nyelvi egnyeműsítés formájában vagy az egységes és új politikai narratíva kialakításában, amely párhuzamosan megnyilvánult az új időszámítás bevezetésében, a polgári vallás és az ehhez kapcsolódó ünnepekör intézményesítésében.

A nemzetet meg kellett teremteni és az iránta való hűséget létre kellett hívni; a közös mi tudatának

megteremtésében olyan radikálisan új elemekre is szükség volt, amelyeket esetenként (pl. nyelvi homogenizáció) az új politikai berendezkedés sajátos belső logikája követelt meg.

Az már korábban is kiderült, hogy Demetert a nemzetállami forma stabilitásának a ténye nem kizárólag azért foglalkoztatja, mert mai politikai valóságainknak ez a kitüntetett közösségi forma biztosít intézményes keretet, hanem azért is, mert a demokratikus nemzetállam működésének belső logikai ellentmondásainak feltárása során választ kereshetünk arra a kérdésre is, hogy meghaladható-e a politikai közösségnek ez a meglehetősen nagyfokú állandóságot mutató formája, és ha igen, milyen irányban.

Itt zárójelben meg kell azért jegyeznünk, hogy történelmi léptékkal mérve a modern nemzetállam a maga szűk háromszáz éves tapasztalatával kimondottan fiatal képződménynek mondható, mind az antik görög városállammal, mind pedig különféle birodalmakkal való összevetésben.

A következő kérdés tehát az, hogy lehetséges-e a nemzetállami formának és az iránta megnyilvánuló hűségnek, lojalitásnak egy szintén demokratikus, ugyanakkor kevésbé partikuláris, egyetemesebb, nyitottabb és nagyvonalúbb értelmezése. Erre a kérdésre a nacionalizmus és a patriotizmus szembeállításával kísérlehetünk meg válaszolni.

Az utóbbiban a családi érzelmek erkölcsi érzelmmé (kötelességgé) fejlődnek, az előbbiben viszont a fajunkhoz fűződő erkölcsi érzelem pusztán az önfenntartást szolgálja, s mint ilyen, természetes, önző és állatias; míg az utóbbi a sokféleségnek biztosít teret, az előbbi egnyeműsít, emez a harmóniának a biztosítója, míg amaz az egységet hajszolja. Az egyik lehetséges tanulsága az összevetésnek, hogy az önkormányzatiság a szubszidiaritás elvével kiegészítve nemcsak a nemzet egészének, hanem a helyi közösségeknek is biztosítja a saját közös dolgai(k) fölötti rendelkezés jogát, ám ez csak egy föderális államszerkezetben valósítható meg.

A Nemzeti múlt, európai jövő: az európai integráció ígérete című, hatodik fejezetben (213–247.), a gondolatmenet logikus folytatásaként, a közös

európai projekt esélyeit latolgatja a szerző. Először azt vizsgálja, hogy az alkotmányos patriotizmus habermasi modellje – amely az alkotmányos elvek egyfajta készletének tekintetében egységes álláspontot és az ezekhez való hűséget feltételez – elégséges alapja lehet-e egy transznacionális politikai közösségnek, majd azt, hogy elképzelhető-e egy nemzetek feletti politikai közösség nemzetállami mintára. Az előbbi megalapozáskísérletét túl formálisnak, s mint ilyent, kevésnek ítéli, az utóbbit több okból megvalósíthatatlannak tartja. Egyik ok az európai démosznak (annak a bizonyos *mi, a népek*) a hiánya, a másik, a széles körben használt közös nyelvnek s így az egységes európai közvélemény lehetőségének a hiánya, s végül egy újabb ok, annak az európai léptékben hiányzó bizalomnak a kérdése, amely szavatolná a képviseleti elven alapuló önkormányzatiság működését.

S noha igen nehezen elképzelhető, hogy ezek a Demeter által végigvett, önmagukban is megkerülhetetlennek tűnő akadályok elháríthatók lennének, feltehető a kérdés, hogy a modernitás és egyszerűsége mind a politikai szféra tulajdonképpeni logikáját követve, minden új politikai vállalkozás sikerének próbaköve nem az-e, hogy a szabadság köreinek nyisson újabb és újabb teret. Számos jele van annak, hogy az egységesülő Európa politikai projektje a szabadság negatív értelmében talán képes megbirkózni ezzel a feladattal, vagyis az egyéni szabadság útjában álló korlátok lebontásával, viszont erősen kérdéses, hogy a pozitív értelemben vett szabadságnak képes-e legalább ugyanilyen mértékben teret biztosítani. Képes-e megteremteni a változatosabbnál változatosabb közös vállalkozásaink lehetőségét anélkül, hogy ez végül ne mindannyiunk pozitív szabadságának ellehetetlenüléséhez vezessen. Ezen a ponton meglehetősen sok kérdés fogalmazható meg: kikkel, mikor, hogyan és miért foghatunk össze, milyen intézményes formában, milyen fórum előtt, és esetleg kivel szemben érvényesíthetjük közös akaratomkat. Egyáltalán hogyan képződhet meg, mondjuk, egy demokratikus politikai közösségen belül egy partikuláris közös akarat? A fenti kérdésektől némileg függetlenül azt is mondhatjuk,

nem látszik észszerűnek a nyakunkba vennünk egy új politikai entitás intézményesítésével együtt járó nyűgöket, ha a sajátos (modern) politikai logikán belül maradva, ez nem kínálja a szabadságnak lényegesen új perspektíváit, a meglévőkhez viszonyítva.

Ez a kérdésfelvetés már részben a hetedik – *A multikulturalizmus és az elismerés iránti újkeletű igény* – című fejezet (249–291.) problémakörét érinti, ahol a szerző a transznacionális politikai közösség lehetőségét továbbgondolva a kulturálisan sokszínű politikai közösség lehetőségére kérdez rá, miközben mind az emberi jogok, mind pedig a politikai szabadság kérdésköreit játéka hozza.

Az Embert méltóságánál fogva megillető tisztelet jegyében megfogalmazott tolerancia elvének és az elismerés jogának a konfliktusa a tárgya az utolsó előtti fejezetnek. Az emberi méltóság tisztelete, az elvek szerinti cselekvés lehetőségének okán, megillet minden embert, vagyis az észhasználat és az szabad cselekvésre való képesség okán. Ez a kanti megfontolás egy formális egyenlőséget rögzít, ám ezzel szemben az egyre változatosabb formában és gyakrabban jelentkező, a politikai elismerésre irányuló igény az elvszerű cselekvés konkrét tartalmát kívánja jogilag is garantált módon elfogadtatni, amivel megengedhetetlenül beszűkíti mások szabadságának a körét.

A kultúrák közötti párbeszéd viszontagságai: bevándorlók Európában című utolsó fejezet (293–337.) kérdése, hogy mik azok a végső elvek és értékek, amelyek nélkülözhetetlen alapként biztosítják a nyugati, demokratikus politikai közösségeink legitimitását. A legsarkalatosabb pont, legalábbis, ha én itt jól olvasom Demetert, ama lehetőség, hogy akár a kulturálisan sokszínű közvélemény (közakarat?) megragadhatóvá válhasson, aminek garanciája a nyilvános, mindenre kiterjeszhető, érveket és ellenérveket ütköztető vita. Ennek biztosítását semmiképpen sem adhatjuk fel, mert ellenkező esetben egyfelől a kulturális relativizmust, másfelől az emberi jogi univerzalizmust kockáztatjuk.

Nem kívánom vitatni annak imperatív garantálását, hogy (akár) egy (multikulturális) politikai közösségben bárki bármit vitathasson, ahogy azt sem,

hogy ebből a gyűlöletbeszéd szankcionálásának kontraproduktív volta és felfüggesztése következik. Azt viszont már vitatnám, hogy a Charlie Hebdo-s példa megfelelő lenne ennek alátámasztására. Persze, nem állítom azt, hogy egyszerű kérdéssel állunk itt szemben: egyfelől igaz, hogy egy karikatúrával nem lehet vitatkozni, a sokak legszentebb meggyőződésével való gúnyolódás pusztán ténye csak vérlázító lehet. Másfelől a vita elvi lehetőségének a biztosításán túl alig van eszközünk arra, hogy ezt orvosolni tudjunk, hiszen egy vita lefolytatására nem kényszeríthetünk senkit, még akkor sem egyébként, ha nyilvánvaló a közvélemény befolyásolásának a ténye. Nem zárható ki ugyanis, hogy a képviselőt elve nemcsak annak köszönheti népszerűségét, hogy a nagy lélekszámú politikai közösségek önkormányzásának a lehetőségét szavatolja, hanem annak is, hogy segítségével módunkban áll anélkül megszabadulni ilyen vagy amolyan módon nyakunkba szakadt előjáróinktól, hogy erre irányuló döntésünkről különösebben számot kellene adnunk.

Komolyabbra fordítva a szót, mindig kérdéses persze egy konkrét politikai közösség határainak megvonása, de ezen túlmenően: egyáltalán ki(k) és milyen feltételek mellett jelenthetnek be igényt arra, hogy adott politikai közösség tagjaivá váljanak, és ha feltételelesen és időlegesen elfogadják erre irányuló igényüket, akkor milyen feltételek szabhatók a közösségi tagság véglegessé válásához? Talán így, ebben a formában itt kissé túlzó a kérdésfelvetésünk, de úgy tűnik, nem kerülhetjük meg a kollektív

jogok kérdését, nevezetesen azt a kérdést, hogy egy testületet, szervezetet, kulturális közösséget mint politikai részentitást – legyen ez bármilyen alapon szerveződő –, megillethetnek-e külön jogok, és ha igen, akkor ezek milyen viszonyban kell, hogy álljanak az egyetemes emberi és az állam polgárait egyként érvényes jogokkal.

A kötetben vizsgált alapkérdések szervezen összefüggnek, és egy olyan szigorú szerkezetű problémamátrixot rajzolnak fel, ahol a bármelyik kérdés tisztázása során adott lehetséges válaszok, illetve érvelések szükségképpen kihatnak a többi kérdés megválaszolása során megfogalmazható érvek és ellenérvek készletére. Ez a problémamátrix egyértelműen a polgári forradalmakkal és az azok során megfogalmazott követelésekkel „állt össze”, s bár a könyv hatalmas érdeme, hogy feszes és lebilincselő gondolatmenetben világossá teszi az összefüggéseket, azt is megmutatja, hogy végső soron nem szükségszerű, hogy a közösségi létünknek ezek a problémái pontosan így és így konfigurálódjanak. Legalább ennyire tanulságos az is, ahogyan közös politikai tapasztalatunknak ez az egyszerre szuggesztív és világos, azaz magasabb reflexiós szinten megfogalmazott olvasata, miközben inspirálóan segíti politikai önmegértésünket, kíméletlenül rá is mutat az ezt a politikai tudatot belülről feszítő ellentmondásokra is, amelyekkel szembesülnünk kell.

Ilyés Szilárd Zoltán

Az önmagáság metamorfózisai és határai

Kovács Attila: Az önmagáság nyomában. Az én feloldódásának módozatai a posztmodern korban. Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság – Kolozsvár 2019. 152 old.

Jean-Paul Sartre „A lét nyomában” címet adja A lét és a semmi vizsgálódásait indító fejezetnek, a trivialis gyanújától nem mentesen az éppencsak odapillantó értelmezői attitűd számára, hiszen mi-féle nyomába-eredést igényel, sőt tehet egyáltalán

lehetővé a mindenütt, még magában a kérdezőben is jelenlevő? Mi kényszerít arra, hogy a lét után nyomozzunk, amikor éppenhogy benne állunk „tetőtől talpig”, a magunk létevel egyetemben? Tétélezhető-e távolságvonatkozás a létől, mindenütt és mindenben